ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการศึกษาบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ตามหลักทุติยปาปณิกสูตร

Policy Recommendations for the Education of Street Vendors' Children in Nakhon Sawan Province Based on the Dutiya Papanika Sutta

ณฐยา ราชสมบัติ[1] พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ[2] และวรกฤต เถื่อนช้าง
Nathaya Rajchasombut, Phrakhrusrisuthamnirit and Worrakrit Thuenchang

Received: February 19, 2026
Revised: October 31, 2026
Accepted: October 31, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษานโยบายการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ 2) วิเคราะห์ปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทาง และ 3) เสนอแนะเชิงนโยบายการจัดการศึกษาตามหลักทุติยปาปณิกสูตร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 11 คน และการสนทนากลุ่มโดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 9 รูป/คน ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์โดยมุ่งวิพากษ์เชิงโครงสร้าง ผลการวิจัยพบว่า 1) นโยบายเรียนฟรี 15 ปี ยังไม่เพียงพอต่อต้นทุนแฝงทางการศึกษา กล่าวคือ เงินอุดหนุนค่าเครื่องแบบและค่าอุปกรณ์การเรียนต่ำกว่าค่าใช้จ่ายจริง ขณะที่ค่าเดินทางไม่อยู่ในเงินอุดหนุน ก่อให้เกิดภาระค่าใช้จ่ายส่วนเกินประมาณ 10,000 บาทต่อปีการศึกษา ส่งผลกระทบโดยตรงต่อครอบครัวผู้ค้าข้างทางที่มีรายได้ไม่แน่นอน 2) เมื่อวิเคราะห์ในมิติเศรษฐศาสตร์การศึกษา พบข้อจำกัดในระดับครัวเรือน 5 ประการ ได้แก่ (1) ความผันผวนของรายได้ครอบครัว (2) ค่าเสียโอกาสของครัวเรือนจากการสูญเสียแรงงานเด็ก (3) อาชีพของบิดามารดาที่ขาดสวัสดิการ

[1-3] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: nathaya.raj@mcu.ac.th, Tel.092-4424263

รองรับ (4) ข้อจำกัดด้านขนาดครัวเรือน และ (5) การย้ายถิ่นฐานบ่อยครั้ง นอกจากนี้ยังพบปัญหาโครงสร้างในระดับระบบ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำของการจัดสรรงบประมาณ ภาระงานธุรการที่ซ้ำซ้อนของครู และหลักสูตรที่ไม่สอดคล้องกับตลาดแรงงาน และ 3) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายตามหลักทุติยปาปณิกสูตร ได้แก่ (1) จักขุมา รัฐพึงมีวิสัยทัศน์ในการออกแบบระบบการศึกษาที่ยืดหยุ่น เช่น ระบบธนาคารหน่วยกิต (2) วิธูโร รัฐพึงใช้ความเชี่ยวชาญในการปรับหลักสูตรสู่ทักษะอาชีพและบูรณาการฐานข้อมูลกลางเพื่อลดภาระงานของครู และ (3) นิสสยสัมปันโน รัฐพึงสร้างกลไกความร่วมมือระดับจังหวัดระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อเป็นตาข่ายรองรับทางสังคมและป้องกันมิให้เด็กหลุดออกจากระบบการศึกษา

คำสำคัญ: นโยบายการศึกษา, บุตรผู้ค้าข้างทาง, ทุติยปาปณิกสูตร, จังหวัดนครสวรรค์

Abstract

This research aimed to (1) study educational policies affecting the children of street vendors in Nakhon Sawan Province, (2) analyze the structural problems affecting the education of street vendors' children, and (3) propose educational policy recommendations based on the Dutiya P**ā**pa**ṇ**ika Sutta. This qualitative research collected data through documentary research and fieldwork, using in-depth interviews, non-participant observation, and focus group discussions. In-depth interviews were conducted with 11 informants, and a focus group discussion was held with nine experts, comprising monks and laypersons. The data were verified through triangulation, analyzed using content analysis, and presented through analytical description with an emphasis on structural critique. The results revealed the following: (1) The 15-year free education policy remains insufficient to cover the hidden costs of education. Specifically, subsidies for school uniforms and learning materials fall below actual expenses, while transportation costs are not subsidized at all. This creates an additional financial burden of approximately 10,000 baht per academic year, which directly affects street vendor families with irregular incomes. (2) An analysis from the perspective of the economics of education identified five household-level constraints: (a) fluctuating family income, (b) the household

opportunity cost of losing child labor, (c) parents' occupations lacking welfare protection, (d) household size constraints, and (e) frequent migration. In addition, system-level structural problems were found, including inequality in budget allocation, teachers' redundant administrative workloads, and curricula misaligned with the labor market. (3) The policy recommendations based on the Dutiya Pāpaṇika Sutta are as follows: (a) *Cakkhumā* (vision): the state should have the vision to design a flexible education system, such as a credit bank system; (b) *Vidhuro* (competence): the state should apply expertise to reorient curricula toward vocational skills and integrate a central database to reduce teachers' workloads; and (c) *Nissayasampanno* (support network): the state should establish provincial-level collaborative mechanisms among families, temples, schools, and the public and private sectors to serve as a social safety net and prevent children from dropping out of the education system.

Keywords: Educational Policy, Street Vendors' Children, Dutiya Pāpaṇika Sutta, Nakhon Sawan Province

บทนำ

"ผู้ค้าข้างทาง" เป็นชื่อเรียกหนึ่งในบรรดาชื่อเรียกจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็น "หาบเร่" "แผงลอย" หรือในงานที่เกี่ยวข้องภาษาอังกฤษที่ใช้คำว่า "street vendor" "hawker" หรือ "peddler" (Schoenecker, 2023) ความหลากหลายของชื่อเรียกดังว่านี้ หาได้เป็นเพียงความแตกต่างทางภาษาด้วยไม่ หากแต่สะท้อนว่ากลุ่มคนดังกล่าวถูกจัดวางตำแหน่งแตกต่างกันไปตามสายตาของผู้เรียกขาน โดยเฉพาะในเอกสารนโยบายของรัฐ ซึ่ง "ผู้ค้าข้างทาง" มักปรากฏในฐานะเป้าหมายของ "การจัดระเบียบ" มากกว่าในฐานะ "ครอบครัว" ที่มีบุตรหลานอยู่ในวัยเรียน ในฐานะส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจนอกระบบ ผู้ค้าข้างทางตกอยู่ในสภาพที่ไม่ได้รับการคุ้มครองอย่างทั่วถึง ทั้งในทางกฎหมายและในทางปฏิบัติ เผชิญกับการขาดหลักประกันทางสังคมและการถูกขับไล่จากเจ้าหน้าที่รัฐ (Schoenecker, 2023) การค้าข้างทางจึงถูกประเมินคุณค่าแบบสองด้าน คือช่วยเติมเต็มช่องว่างของตลาดด้วยสินค้าราคาย่อมเยา แต่ก็ถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของ "ความไร้ระเบียบ" (Moosvi, 2023) ซึ่งรัฐมักใช้เป็นเหตุผลรองรับการรื้อย้าย ทั้งที่ผู้ค้าจำนวนไม่น้อยจัดระเบียบตนเอง

ผ่านเครือข่ายครอบครัวและเครือญาติ (Schoenecker, 2023; Widjajanti et al., 2025) ในบริบทไทย แม้แรงงานนอกระบบจะสมัครเป็นผู้ประกันตนตามมาตรา 40 ได้ แต่สิทธิประโยชน์ยังจำกัด (Tiengtae, 2026) อีกทั้งยังไม่มีกฎหมายรองรับสิทธิขั้นพื้นฐานด้านมาตรฐานรายได้และ "การสงเคราะห์บุตร" (ปิยพัชร์ ภักดี และคณะ, 2566) ขณะที่งานศึกษาเชิงนโยบายส่วนใหญ่ยังมุ่งไปที่การบริหารจัดการพื้นที่ในกรุงเทพมหานครเป็นสำคัญ (ยศฐา ศรีปัญญาวิชญ์ และเมฆินทร์ เมธาวิกูล, 2566; เอกรินทร์ ศิโรรัตนชัย, 2566)

จังหวัดนครสวรรค์ ในฐานะ "ประตูสู่ภาคเหนือ" และศูนย์กลางการคมนาคมของภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางตอนบน ปรากฏกลุ่มผู้ค้าข้างทางตามเส้นทางสายหลัก เช่น ทางหลวงหมายเลข 117 (นครสวรรค์–พิษณุโลก) 112 (เลี่ยงเมืองนครสวรรค์) และ 225 (นครสวรรค์–ชุมแสง) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างจากผู้ค้าบนทางเท้าในเขตเมืองหลวงอันเป็นภาพหลักของงานศึกษาข้างต้น การศึกษาในพื้นที่อุทยานสวรรค์พบว่า เทศบาลนครนครสวรรค์นำนโยบายจัดระเบียบหาบเร่แผงลอยไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ และผู้ค้าปรับตัวตามได้อย่างเคร่งครัด (รัชพล เลาสุขศรี และดาริน คงสัจวิวัฒน์, 2566) ทว่าความสำเร็จดังกล่าวถูกวัดผ่าน "ความเป็นระเบียบของพื้นที่" เป็นหลัก ส่วนผลกระทบต่อบุตรผู้ค้ายังมิได้ถูกนับรวมเป็นตัวชี้วัดแต่อย่างใด จากการสังเกตเบื้องต้น ผู้วิจัยเล็งเห็นว่าผู้ค้าเหล่านี้มุ่งมั่นค้าขายเพื่อหาเงินส่งบุตรเรียน ทว่ายังเผชิญข้อจำกัดทางเศรษฐศาสตร์การศึกษาอย่างน้อยสามประการ ได้แก่ (1) รายได้ที่ไม่แน่นอน (ปิยพัชร์ ภักดี และคณะ, 2566) (2) ค่าเสียโอกาสของครัวเรือน ซึ่งเด็กจากครอบครัวยากจนมักต้องแบกรับภาระในครอบครัวควบคู่กับการเรียน (สิทธิชัย กฤชวิวรรธน์, 2568) และ (3) "ทัศนคติเชิงลบ" จากสังคม ซึ่งผูกพันอยู่กับภาพของ "ความไร้ระเบียบ" (Moosvi, 2023)

ในอีกด้านหนึ่งการทบทวนงานที่เกี่ยวข้องว่าด้วยความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของไทยชี้ว่า ภูมิหลังของครอบครัวมีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา (บริพัตร จันทร์สมโภชน์, 2565) และความเหลื่อมล้ำมิใช่ผลจากความสามารถของเด็ก หากแต่เป็นผลพวงของโครงสร้างและนโยบาย ซึ่งก่อให้เกิดวงจรความยากจนที่ต่อเนื่อง (Kunanon, 2025) แม้นโยบายเรียนฟรี 15 ปี จะขยายการเข้าถึง แต่ความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพยังคงดำรงอยู่ (ณัชชา มหปุญญานนท์, 2567) อย่างไรก็ดี งานที่เกี่ยวข้องนี้ในกลุ่มนี้มักจำแนกผู้เรียนผ่านหมวดหมู่ "เมือง" กับ "ชนบท" หรือสถานะทางเศรษฐกิจ "สูง" กับ "ต่ำ" บุตรผู้ค้าข้างทางจึงหาได้ถูกพิจารณาเป็นการเฉพาะด้วยไม่ด้วยเหตุนั้น บุตรผู้ค้าข้างทางจึงตกอยู่ในช่องว่างระหว่างนโยบายสองชุด นโยบายจัดระเบียบพื้นที่มองเห็นผู้ค้าแต่มองไม่เห็นครอบครัว นโยบายการศึกษามองเห็นเด็กแต่มองไม่เห็นเงื่อนไขชีวิตที่ผูกพันกับอาชีพของพ่อแม่ งานศึกษาในอำเภอชุมแสงพบว่า เด็กกลุ่มนี้ถือครองทุนความรู้ด้านความ

เป็นพลเมือง เศรษฐกิจ และพื้นที่สาธารณะอยู่แล้ว ทว่าถูกมองข้าม มิใช่เพราะไม่มีอยู่จริง หากแต่เพราะระบบการศึกษาไม่สามารถรับรู้ได้ (ณฐยา ราชสมบัติ และคณะ, 2569) เช่นเดียวกับผู้ค้าเองที่ถือครองทักษะการเป็นผู้ประกอบการในระดับสูง (Awapak et al., 2025) สิ่งที่ถูกเรียกว่า "ความขาดแคลน" จึงอาจเป็นผลของโครงสร้างที่ไม่เปิดพื้นที่ให้ศักยภาพที่มีอยู่ได้สำแดงตัว และเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ต้องแก้ไขในระดับโครงสร้าง

อนึ่ง ผู้วิจัยใคร่ขอบูรณาการหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะหลักทุติยปาปณิกสูตร เข้ากับการวิเคราะห์และการเสนอแนะเชิงนโยบาย ด้วยเหตุที่หลักธรรมดังกล่าว ทั้งนี้ มิได้ใช้เพียงในฐานะคุณธรรมของปัจเจกบุคคล หากแต่ขยายไปสู่การพิจารณา "โครงสร้าง" ที่เอื้อหรือขัดขวางครอบครัวผู้ค้า และเป็นฐานของการดำเนินงานเพื่อสร้างความยั่งยืนและความเป็นธรรม ผ่าน "ความเมตตา" และ "การตัดสินใจที่เท่าเทียม" ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ไม่ทิ้งกลุ่มเปราะบางไว้ข้างหลัง (Maglumtong & Khotcharee, 2024) งานวิจัยนี้จึงมุ่งเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายบนฐานของ "เศรษฐศาสตร์การศึกษาที่เท่าเทียม" ของสุปรียา เดชะคุปต์ (2529) เพื่อตัดวงจรความยากจนและเปิดโอกาสให้เด็กทุกคนได้ใช้ศักยภาพของตนอย่างเต็มที่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษานโยบายการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

3. เพื่อเสนอแนะเชิงนโยบายการจัดการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ตามหลักทุติยปาปณิกสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

1. การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร

ศึกษาผ่านกรอบแนวคิดของเศรษฐศาสตร์การศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการศึกษา เช่น รายได้ของบิดามารดา ค่าเสียโอกาส อาชีพของบิดา มารดา ขนาดครอบครัว และการย้ายถิ่น โดยแบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา โดยศึกษาแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 - 2579 และนโยบายการจัดการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ แนวคิดผู้ค้าข้างทาง เพื่อการปฏิบัติให้บรรลุผล โดย

ยึดหลักความสอดคล้องของข้อมูล แหล่งข้อมูล พระไตรปิฎก, หนังสือ, ตำรา, บทความ, วารสาร, งานวิจัย, เว็บไซต์

2. การศึกษาในภาคสนาม

โดยแบ่งการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษานโยบายการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ โดยการวิจัยเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก

ระยะที่ 2 เพื่อวิเคราะห์ปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ โดยการสนทนากลุ่ม

ระยะที่ 3 เพื่อเสนอแนะเชิงนโยบายการจัดการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ตามหลักทุติยปาปณิกสูตร

3. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง ซึ่งมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มดังนี้

3.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ที่ส่งบุตรเรียน จำนวน 7 คน โดยแบ่งออกเป็น 1) ระดับประถมศึกษา จำนวน 3 คน 2) ระดับมัธยมศึกษา จำนวน 2 คน และ3) ระดับอุดมศึกษา จำนวน 2 คน

กลุ่มที่ 2 ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารมหาวิทยาลัย ทั้งที่เป็นของรัฐและเอกชนในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 4 คน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ 1) ผู้บริหารสถานศึกษาระดับประถมศึกษา รัฐบาลและเอกชน จำนวน 2 คน 2) ผู้บริหารสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา (รัฐบาล) จำนวน 1 คน และ 3) ผู้บริหารมหาวิทยาลัย (รัฐบาล) จำนวน 1 คน

3.2 การสนทนากลุ่ม จำนวน 9 รูป/คน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ 1) ผู้บริหารสถานศึกษาระดับประถมศึกษา (เอกชน) จำนวน 1 คน 2) ผู้บริหารสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา (รัฐบาล) จำนวน 1 คน 3) ผู้บริหารมหาวิทยาลัย (รัฐบาล) จำนวน 1 คน 4) รองผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา จำนวน 1 คน 5) ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา จำนวน 1 คน 6) ผู้แทนองค์กรเอกชนด้านการศึกษา จำนวน 1 คน 7) ศึกษาธิการจังหวัดนครสวรรค์ จำนวน 1 คน 8) ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จำนวน 1 รูป และ 9) ผู้เชี่ยวชาญด้านวิพากษ์เชิงนโยบาย จำนวน 1 คน

รวมทั้งสิ้น 20 รูป/คน (หมายเหตุ: ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ให้ข้อมูลสำคัญ และการสนทนากลุ่มไม่ใช่กลุ่มเดียวกัน)

4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัย ได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำแนวคิดทฤษฎีมาสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ดังนี้

1. แบบศึกษาเอกสาร นโยบายการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

2. แบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยใช้การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ กับผู้บริหารสถานศึกษาและผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อให้ทราบนโยบายการศึกษา และปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

3. การสนทนากลุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการสนทนากลุ่มคือแบบประเด็นการสนทนากลุ่ม เป็นคำถามปลายเปิดแบบกึ่งโครงสร้าง ผู้วิจัยพัฒนาจากร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สังเคราะห์จากผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และข้อที่ 2 เพื่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความสอดคล้องกับหลักทุติยปาปณิกสูตร แบบประเด็นผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญก่อนนำไปใช้ ระหว่างการสนทนากลุ่มใช้เครื่องบันทึกเสียงและแบบบันทึกการสนทนาประกอบ

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ดังนี้

1. ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาเชิงนโยบายการจัดการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ เชิงคุณภาพ

2. ศึกษาจากภาคสนาม ผู้วิจัยใช้ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการเก็บบันทึกด้วยภาพถ่าย เพื่อเก็บข้อมูลตามความเป็นจริงถูกต้องมากที่สุด

3. เก็บข้อมูลการตรวจสอบปัญหาและข้อเสนอเชิงนโยบายการจัดการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม มาวิเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ วิเคราะห์ผลการศึกษานี้จะใช้แบบการวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎี โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ผู้วิจัยขอหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 3 กลุ่มที่วิจัย ข้างต้น เพื่อแจ้งเหตุผล ความสำคัญการวิจัย และขอความอนุเคราะห์ในการรวบรวมข้อมูลจากชุมชนกลุ่มตัวอย่าง นัดหมายการสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับผู้วิจัย ที่เลือกแบบเจาะจง

2. ผู้วิจัยสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยตนเองอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งใช้วิธีการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก และทำการบันทึกข้อมูล โดยการจดบันทึก การบันทึกเสียง และการบันทึกภาพ

3. ผู้วิจัยจัดสนทนากลุ่ม อย่างเป็นทางการ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

4. ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา เริ่มจากการถอดการบันทึกเสียงแบบคำต่อคำ ตรวจสอบความถูกต้องของบทถอดความ และกำหนดรหัสแทนผู้ให้ข้อมูลเพื่อรักษาความลับ จากนั้นผู้วิจัยอ่านข้อมูลซ้ำหลายรอบเพื่อทำความเข้าใจภาพรวม แล้วลดทอนข้อมูลโดยแบ่งเป็นหน่วยความหมายและให้รหัสข้อมูลทั้งรหัสที่พัฒนาจากกรอบแนวคิดการวิจัยและรหัสที่เกิดขึ้นใหม่จากข้อมูล ต่อมาผู้วิจัยรวมรหัสที่มีความหมายใกล้เคียงกันเป็นหมวดหมู่ และพัฒนาเป็นประเด็นหลัก และประเด็นย่อย

หลังจากนั้นผู้วิจัยสังเคราะห์เชิงระบบ โดยเปรียบเทียบข้อค้นพบระหว่างผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่มและระหว่างวิธีการเก็บข้อมูล เพื่อหาประเด็นร่วมที่ตอบวัตถุประสงค์การวิจัย แล้วตีความประเด็นที่ได้โดยเชื่อมโยงกับกรอบแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้า ด้านข้อมูลและด้านวิธีการ และนำผลการวิเคราะห์กลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญยืนยันความถูกต้อง ผลการวิเคราะห์นำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ตามประเด็นหลัก โดยยกคำให้สัมภาษณ์พร้อมรหัสผู้ให้ข้อมูลประกอบ

5. ผู้วิจัยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) สามเส้าด้านข้อมูล โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างชุดเดียวกันกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 กลุ่ม คือ ผู้ค้าข้างทางและผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งปรับถ้อยคำให้เหมาะสมกับผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่มโดยคงประเด็นคำถามเดิม แล้วเปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของคำตอบพร้อมวิเคราะห์สาเหตุ และ 2) สามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล โดยเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม จากนั้นจึงวิเคราะห์สังเคราะห์ และสรุปผลในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้งสามประการ ดังนี้

1. นโยบายการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า แม้นโยบายเรียนฟรี 15 ปี จะมีเจตนารมณ์เพื่อสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา แต่ในทางปฏิบัติกลับยังคงมีช่องว่างที่ส่งผลกระทบต่อกลุ่มเปราะบาง กล่าวคือ เงินอุดหนุนจากภาครัฐหาได้สอดคล้องกับค่าครองชีพที่เป็นจริงด้วยไม่ ผู้ปกครองจึงต้องแบกรับ "ต้นทุนแฝง" คือ ผู้ปกครองจึงต้องแบกรับ "ต้นทุนแฝง" (Hidden Costs) ทางการศึกษา ซึ่งหมายถึงค่าใช้จ่ายที่ครัวเรือนต้องรับภาระเองนอกเหนือจากที่รัฐอุดหนุน และไม่ปรากฏในโครงสร้างค่าใช้จ่ายทางการศึกษาอย่างเป็นทางการ จากการสัมภาษณ์พบว่ามีประมาณ 10,000 บาทต่อปีการศึกษา ได้แก่ ค่าเครื่องแบบ ค่าอุปกรณ์การเรียน และค่าเดินทาง เป็นต้นทางการศึกษาประมาณ 10,000 บาทต่อปีการศึกษา ได้แก่ ค่าเครื่องแบบ ค่าอุปกรณ์การเรียน และค่าเดินทาง เป็นต้น ในจำนวนนี้ ค่าเครื่องแบบและค่าอุปกรณ์การเรียนได้รับเงินอุดหนุนแต่ไม่เพียงพอ ส่วนค่าเดินทางไม่อยู่ในเงินอุดหนุน ด้วยเหตุนั้น โอกาสทางการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางจึงมิได้ถูกกำหนดด้วยนโยบายของรัฐเป็นสำคัญ หากแต่ถูกกำหนดด้วย "เสถียรภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว" เป็นหลัก ครอบครัวผู้ค้าต้องบริหารจัดการกระแสเงินสดรายวันอย่างรัดกุม เพื่อรักษาสถานภาพทางการศึกษาของบุตรเอาไว้

2. ปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นมิใช่ปัญหาของตัวบุคคล หากแต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ทับซ้อนกันหลายชั้น ซึ่งผู้วิจัยใคร่ขอจำแนกออกเป็นสองระดับ ดังนี้

ในระดับครัวเรือน ปัญหาสามารถวิเคราะห์ได้ผ่านมิติทางเศรษฐศาสตร์การศึกษา 5 ประการ ได้แก่ (1) รายได้ที่ไม่แน่นอน ซึ่งส่งผลต่อสภาพคล่องของครอบครัว (2) ค่าเสียโอกาสที่ครอบครัวต้องเลือกระหว่างการให้บุตรเรียนหนังสือ กับการให้บุตรช่วยหารายได้ (3) อาชีพค้าขายที่ปราศจากโครงสร้างสวัสดิการรองรับ (4) ขนาดครัวเรือน ที่ทำให้ทรัพยากรอันจำกัดต้องถูกแบ่งปันออกไป และ (5) การย้ายถิ่นตามทำเลค้าขาย ที่ทำให้การศึกษาขาดความต่อเนื่อง และนำไปสู่ปัญหา "การตีตราตนเอง" (self-stigma) ของผู้เรียนกล่าวคือ ผู้เรียนรับเอาภาพลักษณ์ด้านลบที่สังคมมีต่ออาชีพผู้ค้าข้างทางและฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวมาตัดสินคุณค่าของตนเอง จนรู้สึกด้อยค่า อับอาย และแยกตัวจากเพื่อน ภาวะนี้ส่งผลต่อแรงจูงใจในการเรียนและเพิ่มความเสี่ยงที่ผู้เรียนจะหลุดออกจากระบบการศึกษา

ในระดับโครงสร้างส่วนบน ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นปัญหาสามประการ ได้แก่ (1) การจัดสรรงบประมาณที่ไม่เป็นธรรมต่อโรงเรียนขนาดเล็กและโรงเรียนเอกชน (2) ภาระงานธุรการของครู อันเกิดจากระบบฐานข้อมูลที่แยกส่วน และ (3) ความไม่สอดคล้องระหว่างหลักสูตรวิชาการกับความต้องการของตลาดแรงงาน

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการจัดการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ตามหลักทุติยปาปณิกสูตร

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในส่วนนี้ได้จากการสังเคราะห์ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และข้อที่ 2 ผู้วิจัยนำประเด็นปัญหาและความต้องการที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม มาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสาเหตุของปัญหากับแนวทางแก้ไข จากนั้นนำแนวทางที่ได้มาวิเคราะห์เทียบกับคุณสมบัติสามประการของพ่อค้าในทุติยปาปณิกสูตร เพื่อยกร่างข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย แล้วนำร่างไปตรวจสอบและกลั่นกรองโดยการสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 9 รูป/คน ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจาก [หน่วยงานการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา และผู้แทนผู้ค้าข้างทาง] เพื่อพิจารณาความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และความสอดคล้องกับหลักธรรม ผู้วิจัยปรับปรุงร่างตามข้อเสนอแนะจนได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 3 ด้าน ดังนี้

(1) "จักขุมา" (การมองเห็นสภาพจริงและประเมินต้นทุนได้ถูกต้อง) เปรียบได้กับพ่อค้าที่รู้ต้นทุนและกำไรของสินค้า ภาครัฐพึงมองเห็นต้นทุนที่แท้จริงของการศึกษา รวมทั้งต้นทุนแฝงที่ครอบครัวผู้ค้าข้างทางต้องแบกรับ โดยบูรณาการข้อมูลนักเรียนยากจนเป็นฐานข้อมูลกลาง) เพื่อให้เห็นสภาพปัญหาได้ถูกต้องและลดภาระงานเอกสารของครู แล้วใช้ข้อมูลนั้นปรับเงินอุดหนุนให้สอดคล้องกับค่าครองชีพจริง ซึ่งรวมถึงค่าเดินทางด้วย

(2) "วิธูโร" (ความชำนาญในการบริหารจัดการ) เปรียบได้กับพ่อค้าที่ชำนาญการซื้อขาย ภาครัฐและสถานศึกษาพึงจัดการศึกษาอย่างชำนาญและยืดหยุ่น ให้สอดรับกับวิถีชีวิตของผู้ค้าข้างทาง เช่น ระบบเทียบโอนผลการเรียน ธนาคารหน่วยกิต และแผนการเรียนรายบุคคล ตลอดจนปรับหลักสูตรให้เน้นการศึกษาเพื่อการมีงานทำ เพื่อให้ผู้เรียนมีรายได้ระหว่างเรียน

(3) "นิสสยสัมปันโน" (การมีที่พึ่งและเครือข่ายสนับสนุน) ให้คงเนื้อหาเดิมไว้ได้ เพราะสอดคล้องกับความหมายในพระสูตรอยู่แล้ว ในพระสูตรหมายถึงพ่อค้าที่ผู้มีทรัพย์ไว้วางใจและพร้อมสนับสนุนทุน

อภิปรายผลการวิจัย

1. นโยบายการจัดการศึกษาที่ส่งผลกระทบต่อบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ผลการวิจัยพบว่า แม้ภาครัฐจะมีนโยบายเรียนฟรี 15 ปี แต่ในทางปฏิบัติยังคงมีช่องว่างระหว่างนโยบายกับความเป็นจริง โดยเฉพาะปัญหาต้นทุนแฝงทางการศึกษา ที่สูงถึงประมาณ 10,000 บาทต่อปีการศึกษา ขณะที่เงินอุดหนุนจากรัฐครอบคลุมเพียง 400–500 บาท ทั้งนี้อาจเป็นเพราะรายได้ของครอบครัวผู้ค้าข้างทางผันผวนสูงตามฤดูกาลและสภาพอากาศ ดังกรณีร้านน้ำตาลสดที่มีผลผลิตเพียง 3 เดือนต่อปี ผู้ปกครองจึงต้องบริหารสภาพคล่องรายวันและพึ่งพาตนเองเป็นหลักในการส่งเสียบุตรหลาน ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับณัชชา มหปุญญานนท์ (2567) ที่พบว่านโยบายเรียนฟรี 15 ปี ช่วยขยายการเข้าถึงการศึกษา แต่ความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพยังคงดำรงอยู่ และสิทธิชัย กฤชวิวรรธน์ (2568) ที่ชี้ว่านโยบายเพิ่มเงินอุดหนุนรายหัวยังขาดความต่อเนื่องและไม่ครอบคลุม ในแง่รายได้ ยังไม่มีกฎหมายรองรับมาตรฐานรายได้ของแรงงานกลุ่มหาบเร่แผงลอย (ปิยพัชร์ ภักดี และคณะ, 2566) ขณะที่ความมั่งคั่งและทรัพยากรการศึกษาภายในบ้านมีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน (บริพัตร จันทร์สมโภชน์, 2565) ส่วนกลยุทธ์การพึ่งพาตนเองนั้นสอดคล้องกับ Widjajanti et al. (2025) ที่พบว่าผู้ค้าข้างทางใช้การจัดการตนเองเพื่อความอยู่รอดภายใต้ข้อจำกัดที่รัฐมิได้จัดหาให้ อนึ่ง ข้อค้นพบนี้ชวนให้ตั้งข้อสังเกตต่อรัชพล เลาสุขศรี และดาริน คงสัจวิวัฒน์ (2566) ที่พบว่าผู้ค้าในนครสวรรค์ปรับตัวตามนโยบายจัดระเบียบได้อย่างเคร่งครัด กล่าวคือ ความสามารถในการปรับตัวดังกล่าวอาจมีต้นทุนที่ถูกผลักไปสู่ครัวเรือนและบุตรโดยมิได้ปรากฏในตัวชี้วัดของนโยบาย

2. ปัญหาในเชิงโครงสร้างที่ส่งผลต่อการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาสำคัญคือค่าเสียโอกาสของครัวเรือนจากการใช้แรงงานเด็ก ความไม่ต่อเนื่องทางการศึกษาจากการย้ายถิ่นบ่อยครั้ง และเกณฑ์การจัดสรรงบประมาณของรัฐที่ไม่ยืดหยุ่น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะครอบครัวจำเป็นต้องใช้รายได้ในปัจจุบันมากกว่ารอผลตอบแทนในอนาคต เด็กจึงต้องช่วยงานหน้าร้านเพื่อลดต้นทุนแรงงาน การย้ายทำเลค้าขายทำให้บุตรต้องย้ายโรงเรียนบ่อยจนเกิดปัญหาการปรับตัวและการถูกกลั่นแกล้ง ขณะที่ครูต้องแบกรับงานธุรการซ้ำซ้อนจนขาดเวลาดูแลผู้เรียนอย่างทั่วถึง ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับสิทธิชัย กฤชวิวรรธน์ (2568) ที่พบว่านักเรียนยากจนต้องแบกรับภาระหน้าที่ในครอบครัว และภาวะเศรษฐกิจถดถอยเป็นแรงผลักให้เด็กหลุดออกจากระบบการศึกษา ในประเด็นการย้ายถิ่น ผู้ค้าข้างทางจำนวนไม่น้อยเป็นผู้ค้าแบบเคลื่อนที่ ทั้งเพื่อติดตามลูกค้าและหลีกเลี่ยงเจ้าหน้าที่ (Schoenecker, 2023) ความไม่ต่อเนื่องทางการศึกษาจึงผูกพันอยู่กับลักษณะเชิงโครงสร้างของอาชีพ มิใช่ปัญหาเฉพาะครอบครัว ส่วน

ปัญหาการปรับตัวและการถูกกลั่นแกล้ง สอดคล้องกับ Kunanon (2025) ที่พบว่าความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาก่อให้เกิดความรู้สึกด้อยค่าและแรงจูงใจในการเรียนที่ลดลง ในระดับโครงสร้างส่วนบน สอดคล้องกับข้อค้นพบเรื่องการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมและข้อเสนอให้สร้างระบบข้อมูลที่ครอบคลุม (ณัชชา มหปุญญานนท์, 2567) รวมถึงข้อค้นพบที่ว่าขนาดโรงเรียนและสัดส่วนนักเรียนต่อครูสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน (บริพัตร จันทร์สมโภชน์, 2565)

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการจัดการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ตามหลักทุติยปาปณิกสูตร ผลการวิจัยพบว่า ข้อเสนอแนะมุ่งเน้นการสร้างระบบการศึกษาที่ยืดหยุ่น และหลักสูตรการศึกษาเพื่อการมีงานทำที่บูรณาการทักษะอาชีพเข้ากับวิชาการ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหลักพุทธธรรมช่วยให้มองเห็นทางออกเชิงระบบ ได้แก่ 1) จักขุมา ผู้บริหารพึงมีวิสัยทัศน์มองผู้เรียนตามศักยภาพรายบุคคล 2) วิธูโร ความเชี่ยวชาญในการจัดการทรัพยากรและปรับหลักสูตรให้ผู้เรียนสร้างรายได้ระหว่างเรียน (earn while learning) และ 3) นิสสยสัมปันโน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และภาคเอกชน เป็นตาข่ายรองรับทางสังคม (social safety net) ในมิติจักขุมา สอดคล้องกับณฐยา ราชสมบัติ และคณะ (2569) ที่พบว่าบุตรผู้ค้าข้างทางในอำเภอชุมแสงถือครองทุนความรู้ด้านความเป็นพลเมือง เศรษฐกิจ และพื้นที่สาธารณะอยู่แล้ว แต่ระบบการศึกษามองไม่เห็น การมองผู้เรียนตามศักยภาพและการเทียบโอนผลการเรียนจึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้ความรู้ดังกล่าวถูกนับอย่างเป็นทางการ ในมิติวิธูโร สอดคล้องกับข้อเสนอให้ปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับตลาดแรงงาน (จันทิมา ชัยยะศิริสุวรรณ และคณะ, 2568) และข้อค้นพบที่ว่าผู้ค้าข้างทางมีทักษะการเป็นผู้ประกอบการสูง (Awapak et al., 2025) ทักษะอาชีพที่บุตรได้รับจากครอบครัวจึงมิใช่อุปสรรคต่อการเรียน หากแต่เป็นทุนที่หลักสูตรต่อยอดได้ ในมิตินิสสยสัมปันโน สอดคล้องกับ Htet Soe (2024) ที่ชี้ว่าความร่วมมือระหว่างชุมชน รัฐ และภาคเอกชน ช่วยเพิ่มการเข้าถึงการศึกษาและลดความเหลื่อมล้ำ และ Rukponmongkol และ Rodgumnoed (2025) ที่เสนอการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วนเพื่อความเสมอภาคอย่างยั่งยืน ในระดับนานาชาติ แนวทางเช่นนี้ปรากฏในโครงการพัฒนาศักยภาพผู้ค้าข้างทางแบบหลายภาคส่วนในประเทศอินเดียและประเทศแทนซาเนีย (Seleli, 2026; United Nations, n.d.) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ไม่ทิ้งกลุ่มเปราะบางไว้ข้างหลัง (Maglumtong & Khotcharee, 2024)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ผสานกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์ของสุปรียา ควรเดชะคุปต์ (2529) และหลักทุติยปาปณิกสูตร ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่

เรียกว่า โมเดลการสร้างความยืดหยุ่นทางการศึกษาผ่านฐานคิดผู้ประกอบการรายย่อย เพื่อเป็นแนวทางในการลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาอย่างยั่งยืน องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า การลงทุนทางการศึกษาของครอบครัวผู้ค้าข้างทาง หาได้เป็นเพียงการส่งบุตรเข้าเรียนตามระบบปกติด้วยไม่ หากแต่เป็นการบริหารจัดการทุนมนุษย์ภายใต้เงื่อนไขของทรัพยากรที่จำกัดและความเสี่ยงที่สูง ครอบครัวผู้ค้าข้างทางจึงมิได้เป็นเพียงผู้รับนโยบายอย่างนิ่งเฉย หากแต่เป็นผู้ประกอบการที่ตัดสินใจลงทุนทางการศึกษาด้วยตรรกะของตนเอง โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 4 มิติ ดังนี้

1. การบริหารสภาพคล่องทางการศึกษา ครอบครัวเปลี่ยนจากฐานคิดการออมระยะยาว มาเป็นการบริหารรายได้รายวันเพื่อจ่ายต้นทุนแฝงโดยตรง กล่าวคือ ครอบครัวใช้ความเชี่ยวชาญตามหลักวิธูโร ในการหมุนเวียนกระแสเงินสดจากหน้าร้านเพื่อรองรับค่าใช้จ่ายทางการศึกษา

2. การจัดสรรทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ ในครอบครัวขนาดใหญ่ที่มีทรัพยากรจำกัด ผู้ปกครองมิได้กระจายงบประมาณให้บุตรทุกคนอย่างเท่ากัน หากแต่จัดสรรตามศักยภาพและความถนัดของบุตรแต่ละคน ซึ่งสะท้อนหลักจักขุมา เพื่อเพิ่มโอกาสความสำเร็จสูงสุดในการเลื่อนชั้นทางสังคม

3. การลดค่าเสียโอกาสแบบบูรณาการ การเปลี่ยนรูปแบบการศึกษาจากวิชาการล้วน มาเป็นการศึกษาเพื่อการมีงานทำ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถสร้างผลตอบแทนระหว่างเรียน และลดภาระทางเศรษฐกิจของครอบครัวลง

4. ตาข่ายรองรับทางสังคมเชิงเครือข่าย การใช้หลักนิสสยสัมปันโนสร้างความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และภาคเอกชน เพื่อเปิดช่องทางการจ้างงานและแหล่งทุนสนับสนุนที่ยืดหยุ่นกว่าระบบสวัสดิการของรัฐเพียงลำพัง

บนพื้นฐานดังกล่าว องค์ความรู้นี้เสนอว่า รัฐไม่ควรจัดสวัสดิการแบบขนาดเดียวใช้ได้กับทุกคน หากแต่พึงออกแบบนโยบายที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้ค้าข้างทาง โดยเน้น 3 แนวทาง ได้แก่ 1) การเรียนแบบหน่วยย่อย ที่แบ่งการเรียนออกเป็นหน่วยย่อยและเก็บสะสมได้ผ่านระบบธนาคารหน่วยกิต 2) เงินอุดหนุนแบบเจาะจง ที่มุ่งชดเชยต้นทุนแฝงตามความเป็นจริง และ 3) เครือข่ายเสริมพลัง ที่สนับสนุนให้ภาคเอกชนในท้องถิ่น เช่น ร้านค้าในจังหวัดนครสวรรค์ เป็นทั้งพื้นที่การเรียนรู้และแหล่งจ้างงานของนักเรียน

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาไม่ควรเป็นเพียงกลไกคัดกรองผู้ชนะในระบบทุนนิยม หากแต่ควรเป็นบันไดที่แข็งแรงพอให้ทุกคนปีนป่ายพ้นจากกับดักความยากจน ปัญหาการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทางในจังหวัดนครสวรรค์สะท้อนให้เห็นว่า ความยากจนทางการศึกษามิได้เกิดจากการขาดแคลนสติปัญญา หากแต่เกิดจากโครงสร้างที่ไม่เอื้ออำนวยและต้นทุนแฝงที่มองไม่เห็น การแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างนี้จึงไม่อาจทำได้ด้วยนโยบายแจกเงินแบบเหมารวม แต่ต้องอาศัยการมองภาพรวมในเชิงเศรษฐศาสตร์การศึกษา ที่เข้าใจกลไกการตัดสินใจลงทุนของครัวเรือนรากหญ้า ควบคู่ไปกับการใช้หลักทุติยปาปณิกสูตรในการบริหารจัดการระดับมหภาค กล่าวคือ รัฐพึงมีจักขุมาในการออกแบบนโยบายที่ยืดหยุ่นและก้าวหน้า มีวิธูโรในการจัดการทรัพยากรและหลักสูตรให้สอดคล้องกับโลกแห่งความเป็นจริง และที่ขาดไม่ได้คือนิสสยสัมปันโน การร้อยรัดทุกภาคส่วนในสังคมเข้าด้วยกัน เพื่ออุ้มชูเด็กและเยาวชนกลุ่มนี้มิให้ตกหล่นจากระบบการศึกษาแม้แต่คนเดียว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การปฏิรูปกลไกการจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาบนฐานความจำเป็น ภาครัฐพึงปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการจัดสรรงบประมาณ จากรูปแบบเงินอุดหนุนรายหัวอัตราคงที่ไปสู่การจัดสรรตามระดับความเปราะบางเชิงโครงสร้าง ของผู้เรียน ทั้งนี้ ภาครัฐพึงคำนวณต้นทุนแฝงทางการศึกษา ให้ครอบคลุมทั้งค่าเสียโอกาสของครัวเรือนและค่าใช้จ่ายส่วนเกินที่เกิดขึ้นจริง โดยปรับให้สอดคล้องกับดัชนีราคาผู้บริโภค ข้อเสนอนี้สอดรับกับหลักวิธูโร ในฐานะความเชี่ยวชาญในการจัดการทรัพยากรให้ตรงกับเงื่อนไขชีวิตที่เป็นจริง มิใช่ตามสมมติฐานว่าทุกครัวเรือนมีรายได้คงที่เท่ากัน ทั้งนี้ เพื่อมิให้ความผันผวนของรายได้ในระบบเศรษฐกิจนอกระบบ กลายเป็นอุปสรรคต่อความต่อเนื่องในการสะสมทุนมนุษย์ของเยาวชน

2. การพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการและระบบธนาคารหน่วยกิต สถานศึกษาพึงดำเนินการเชิงรุกในการออกแบบหลักสูตรที่ยืดหยุ่น ซึ่งเป็นการสำแดงหลักจักขุมาในระดับสถานศึกษา โดยผนวกทักษะวิชาชีพที่สามารถสร้างรายได้ระหว่างเรียน เข้ากับทักษะวิชาการพื้นฐาน เพื่อลดค่าเสียโอกาสทางเศรษฐกิจของครัวเรือน พร้อมกันนั้น สถานศึกษาพึงใช้หลักนิสสยสัมปันโนในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคประชาสังคมและสถานประกอบการในท้องถิ่น เพื่อจัดตั้งกลไกตาข่ายรองรับทางสังคม ที่เอื้อให้ผู้เรียนสามารถเก็บสะสมประสบการณ์จากการทำงานเป็นหน่วยกิตทางการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ การทำงานของผู้เรียนจะมิได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่แย่งเวลาไปจากการเรียน หากแต่ถูกนับเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. หน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบการจัดสรรงบประมาณทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการสามารถนำข้อค้นพบเรื่องต้นทุนแฝงทางการศึกษา ซึ่งสูงถึงประมาณ 10,000 บาทต่อปีการศึกษา ขณะที่เงินอุดหนุนครอบคลุมเพียง 400–500 บาท ไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการทบทวนเกณฑ์เงินอุดหนุน สำหรับนักเรียนจากครอบครัวผู้ค้าข้างทางและแรงงานนอกระบบ โดยปรับจากการจัดสรรแบบอัตราคงที่ไปสู่การจัดสรรตามระดับความเปราะบางเชิงโครงสร้าง

2. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานครสวรรค์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษานครสวรรค์ และสำนักงาน สกร. จังหวัดนครสวรรค์ สามารถนำโมเดลการสร้างความยืดหยุ่นทางการศึกษาผ่านฐานคิดผู้ประกอบการรายย่อยไปกำหนดแนวปฏิบัติร่วมกันในการเทียบโอนผลการเรียนและระบบธนาคารหน่วยกิตระหว่างสถานศึกษาในจังหวัด เพื่อให้บุตรผู้ค้า

ข้างทางที่ต้องย้ายโรงเรียนตามทำเลค้าขายของครอบครัวเรียนต่อได้อย่างต่อเนื่อง ผู้บริหารสถานศึกษาและครูที่ปรึกษาสามารถนำโมเดลไปออกแบบแผนการเรียนรายบุคคลให้สอดคล้องกับช่วงเวลาค้าขายและภาระที่นักเรียนต้องช่วยครอบครัว ส่วนครูที่ปรึกษาและครูแนะแนวสามารถนำข้อค้นพบเรื่องปัญหาการปรับตัว การถูกกลั่นแกล้ง และการตีตราตนเอง (self-stigma) ไปใช้ในระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ทั้งการคัดกรอง การจัดระบบเพื่อนช่วยเพื่อนสำหรับนักเรียนย้ายเข้าใหม่ และการให้คำปรึกษาเพื่อเสริมสร้างความภาคภูมิใจในตนเองแก่นักเรียนบุตรผู้ค้าข้างทาง

3. องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ร่วมกับสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดนครสวรรค์ สามารถนำผลการวิจัยไปจัดตั้งกลไกตาข่ายรองรับทางสังคมระดับจังหวัด ในรูปคณะทำงานและระบบส่งต่อกรณีร่วมกับสถานศึกษา เพื่ออุปถัมภ์ ส่งต่อ และดูแลบุตรผู้ค้าข้างทางที่เสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษา กลไกนี้มีภาคีร่วมดำเนินงาน ได้แก่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งดูแลสุขภาพกายและสุขภาพจิตของเด็กและครอบครัว วัด ซึ่งเป็นพื้นที่เรียนรู้หลังเลิกเรียนและให้ทุนการศึกษา และหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์กับผู้ประกอบการในท้องถิ่น ซึ่งเปิดร้านค้าให้เป็นแหล่งเรียนรู้และจ้างงานนอกเวลาเพื่อให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียน นอกจากนี้ เทศบาลนครนครสวรรค์และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ดูแลพื้นที่ค้าขายสามารถนำผลกระทบต่อบุตรผู้ค้าไปประกอบการวางนโยบายจัดระเบียบพื้นที่ค้าขาย เช่น จัดพื้นที่ค้าขายถาวรหรือแจ้งการย้ายพื้นที่ล่วงหน้า เพื่อลดการย้ายโรงเรียนของบุตรผู้ค้าข้างทาง

คำรับรองและการเปิดเผยข้อมูลของผู้เขียน

1. การเปิดเผยผลประโยชน์ทับซ้อน (Conflict of Interest)

ผู้เขียนทุกคนขอรับรองว่าไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนใด ๆ ทั้งด้านการเงิน ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล หรือความสัมพันธ์กับองค์กรใด ที่อาจส่งผลต่อการดำเนินการวิจัย การตีความผลการวิจัย หรือการเขียนบทความนี้

2. การใช้ปัญญาประดิษฐ์และเทคโนโลยีสนับสนุนการจัดทำต้นฉบับ (Generative AI and AI-assisted Technologies in the Writing Process)

ผู้เขียนใช้ Claude Opus 5.5 (Anthropic) ในขั้นตอนการปรับปรุงต้นฉบับ เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างบทคัดย่อกับเนื้อหา ตรวจสอบความครบถ้วนและรูปแบบของรายการอ้างอิงตามรูปแบบ APA ฉบับที่ 7 และเสนอแนะการเรียบเรียงภาษาในระดับประโยค ทั้งนี้ ผู้เขียนมิได้ใช้เครื่องมือดังกล่าวในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตีความ หรือการสร้างข้อค้นพบของการวิจัย และมิได้นำข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลเข้าสู่เครื่องมือดังกล่าว

ผู้เขียนได้ตรวจสอบและแก้ไขผลลัพธ์ทั้งหมด และขอรับผิดชอบต่อความถูกต้องของเนื้อหาในบทความฉบับสุดท้ายแต่เพียงผู้เดียว

3. คำรับรองเกี่ยวกับการเปิดเผยข้อมูล (Data Availability Statement)

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยนี้ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ค้าข้างทาง สมาชิกในครอบครัว และผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ข้อมูลดังกล่าวมีข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูลและบุตร ซึ่งเป็นผู้เยาว์ ผู้เขียนจึงไม่สามารถเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะได้ เพื่อคุ้มครองความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลตามเงื่อนไขที่ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ และตามพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562

4. คำรับรองด้านจริยธรรมการวิจัย (Ethics Statement)

การวิจัยนี้ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่รับรอง ว.54/2569 ลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2569 ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอน และสิทธิในการถอนตัวจากการวิจัยโดยไม่มีผลกระทบใด ๆ และได้รับความยินยอมโดยได้รับข้อมูล จากผู้ให้ข้อมูลทุกคนก่อนการเก็บข้อมูลและการบันทึกเสียง ในกรณีผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้เยาว์ ผู้วิจัยได้รับความยินยอมจากผู้ปกครองและความยินยอมจากผู้เยาว์ด้วย บทความนี้ไม่ระบุชื่อผู้ให้ข้อมูล โดยใช้รหัสแทน และระบุพื้นที่ศึกษาเพียงระดับเส้นทางหลวงและจังหวัด เพื่อป้องกันการระบุตัวตนของผู้ให้ข้อมูล

5. แหล่งทุนสนับสนุนการวิจัย (Funding)

การวิจัยนี้ไม่ได้รับทุนสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน หรือองค์กรไม่แสวงหาผลกำไรใด

6. การระบุบทบาทของผู้มีส่วนร่วมตามหลัก CRediT

ณฐยา ราชสมบัติ (ผู้เขียนหลัก) กำหนดแนวคิดการวิจัย การออกแบบระเบียบวิธีวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การจัดการข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การบริหารโครงการวิจัย การจัดทำแผนภาพและการนำเสนอข้อมูล การเขียนต้นฉบับ และการแก้ไขปรับปรุงต้นฉบับ

พระครูศรีสุธรรมนิวิฐ (อาจารย์ที่ปรึกษา) การกำกับดูแลการวิจัย การให้คำแนะนำด้านระเบียบวิธีวิจัย การตรวจสอบความถูกต้องของผลการวิจัย และการตรวจทานแก้ไขต้นฉบับ

วรกฤต เถื่อนช้าง (อาจารย์ที่ปรึกษา) การกำกับดูแลการวิจัย การให้คำแนะนำด้านระเบียบวิธีวิจัย การตรวจสอบความถูกต้องของผลการวิจัย และการตรวจทานแก้ไขต้นฉบับ

เอกสารอ้างอิง

จันทิมา ชัยยะศิริสุวรรณ, สิรินดา โคตรคำ, สุพิชญา สนธิ. (2568). การจัดการความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา.ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (2568): *วารสารปัญญาภาวนา (Journal of Wisdom Development)* 10-23

ณฐยา ราชสมบัติ, พระครูสิริภูรินิทัศน์, พระสิริเวศย์ (ลิมป์ศิลาทอง), พระมหาฉัตรชัย ทันบาล, เฉลิมชัย แก้วกัณหา. (2026). เมื่อตลาดคือห้องเรียนสังคมศึกษา: ว่าด้วยการเรียนรู้แบบรากเหง้าและการศึกษาของบุตรผู้ค้าข้างทาง. *วารสารวิจยวิชาการ*, *9*(5), 430–446. สืบค้นจาก https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jra/article/view/297112

ณัชชา มหปุญญานนท์. (2567). การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการศึกษาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของประเทศไทย เวียดนาม อินโดนีเซีย และนิวซีแลนด์. *e-Journal of Education Studies, Burapha University*, *6*(4), 66–89. https://so01.tci-thaijo.org/index.php/ejes/article/view/274185

บริพัตร จันทร์สมโภชน์ (2565). *ความเหลื่อมล้ำของคุณภาพทางการศึกษาของนักเรียนไทยจากการประเมินระดับนานาชาติ PISA*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปิยพัชร์ ภักดี, จิดาภา พรยิ่ง, กรกฎ ทองขะโชค. (2566). การเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานนอกระบบ : หาบเร่ แผงลอย. ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (2566): *วารสารวิชาการนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยทักษิณ* (มกราคม - มิถุนายน 2566) 65-88

ยศฐา ศรีปัญญาวิชญ์, เมฆินทร์ เมธาวิกูล. (2566). การบริหารจัดการการค้าข้างทางปากคลองตลาดตามนโยบาย กรุงเทพมหานคร. *วารสารรัฐศาสตร์รอบรู้และสหวิทยาการ*, *6*(3), 125–140. สืบค้น จาก https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WPSMS/article/view/266070

รัชพล เลาสุขศรี, ดาริน คงสัจวิวัฒน์. (2566). รูปแบบและการปรับตัวของผู้ค้าหาบเร่แผงลอยในพื้นที่อุทยานสวรรค์ เขตเทศบาลนครนครสวรรค์. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒน์*, *5*(3), 99–108. สืบค้น จาก https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JSSP/article/view/265535

สิทธิชัย กฤชวิวรรธน์. (2568). ลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาไทย นโยบายครูดี เรียนฟรี ใกล้บ้านทั้งระบบ. *วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, *7*(6), 195–208. สืบค้น จาก https://so08.tci-thaijo.org/index.php/AJPP/article/view/5240

สุปรียา ควรเดชะคุปต์. (2529). *เศรษฐศาสตร์การศึกษา (ศศ.488): เอกสารคำสอน*. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ ภาควิชาเศรษฐศาสตร์.

เอกรินทร์ ศิโรรัตนชัย. (2566). การปฏิบัติงานตามนโยบายการจัดระเบียบหาบเร่-แผงลอย. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ (Journal of MCU Ubon Review),* ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (2023): วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ (พฤษภาคม-สิงหาคม 2566) 1689-1702

Awapak, Y. ., Un-ob, P. ., Boribanbunpotkate, S. ., & Bunmak, S. . (2025). Street vendor entrepreneurship development system for local community, the case study from Southern Thailand. *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*, *8*(9), 24–33. https://doi.org/10.53894/ijirss.v8i9.10606

Htet Soe, N. E. H. (2024). Reducing Educational Disparities Through Cross-Border Collaboration: Synergies for Human Capital Development in the Mae Sai-Tachilek Border Region. *Journal of Political and Social Agenda*, *3*(2), 49–65. retrieved from https://so05.tci-thaijo.org/index.php/polsciPSU/article/view/276204

Kunanon, N. (2025). Educational Inequality among Thai Children: A Comparative Study between Rural and Urban Areas. *Thai Social Science Journal*, *2*(3), 1–10. retrieved from https://so18.tci-thaijo.org/index.php/Thaiso/article/view/1561 (Original work published December 17, 2025)

Maglumtong, M., & Khotcharee, Q. (2024). Evolution of Street Food Management in Asian Metropolises. *Asian Creative Architecture, Art and Design*, *37*(2), 1–18. https://doi.org/10.55003/acaad.2024.272397

Moosvi, Abbas. (2023). Street Vending: An Introduction and Overview. The Pakistan Development Review. 133-143. 10.30541/v62i1pp.133-143.

rukponmongkol, poompipat, & Rodgumnoed, S. (2025). Strategies Acquire Educational Resources for Reduce Educational Inequality of Kamphaeng Phet Province. *Educational Management and Innovation Journal*, *8*(3), 25–37. retrieved from https://so01.tci-thaijo.org/index.php/emi/article/view/274781

Schoenecker, Amy, 'Street Vendors' (21 Feb. 2023), in Richardson Dilworth (ed.), *Oxford Bibliographies in Urban Studies* (New York, NY, online edn, Oxford

Academic, 15 Oct. 2020 -), https://doi.org/10.1093/obo/9780190922481-0061, accessed 24 Oct. 2026.

Seleli, P. (2026). Assessment of Intervention Strategies for Supporting Street Vendors in Dodoma City Council, Tanzania. *Local Administration Journal*, *19*(1), 19–42. retrieved from https://so04.tci-thaijo.org/index.php/colakkujournals/article/view/283173

Nannalin Tiengtae. (2026). Bangkok vendors: Lives on the streetfront. *Bangkok Post*. https://www.bangkokpost.com/life/social-and-lifestyle/3206998/bangkok-vendors-lives-on-the-streetfront

United Nations. (n.d.). *Empowerment of street vendors through capacity building and training under Deendayal Antyodaya Yojana-National Urban Livelihoods Mission to make Chandigarh city a model street-vending hub*. Department of Economic and Social Affairs, Sustainable Development. Retrieved October 24, 2026, from https://sdgs.un.org/partnerships/empowerment-street-vendors-through-capacity-building-and-training-under-deendayal

Widjajanti, R. ., Kurniawati, W. ., Kurniawan, A. ., Murbana, P. A. F. ., & Saputri, W. A. E. (2025). Surviving under limitations: Street vendors' self-organized adaptation to limited infrastructure in urban public space. *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*, *8*(4), 1882–1896. https://doi.org/10.53894/ijirss.v8i4.8258